

Әдебиеттер тізімі

1. <http://www.uchi.kz/novosti-obrazovaniya-kazakhstan/5-zadach-dlya-razvitiya-sistemy-obrazovaniya-v-kazakhstane>
2. <https://iqaa.kz/ru/vysshee-obrazovanie/vysshee-obrazovanie-v-kazakhstane>
3. Загвязинский В.И. Стратегические ориентиры и реальная политика развития образования //Педагогика.- 2005.-№ 6.- С. 10-14.

Шағын кәсіпкерлікті дамытудың экономикалық тетігін жетілдіру жолдары

Ш.У. Ниязбекова¹, А.К. Манасбаева², С.С. Дарибеков³, А.С. Муканова⁴

¹Қаржы және несие кафедрасының доценты, э.ғ.к.

²Менеджмент мамандығы бойынша 2 курс магистранты

³ Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

⁴Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

alima230998@mail.ru, shakizada.niyazbekova@gmail.com, seka28@mail.ru,
as_ardashka_89@mail.ru

^{1,3,4}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

²С.Ю. Витта атындағы Мәскеу университеті, Мәскеу

Түйіндеме: Мақалада кәсіпкерлікті дамытудың экономикалық тетігін жетілдіру жолдары қарастырылған. Қазақстанда белсенді кәсіпкерлер саны жеткілікті, бірақ оларға экспорттық әлеуеті бар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті жаңа технологияларды игеру үшін ұзақ мерзімді кредиттер мен инвестициялар тартуға нақты көмек көрсету қажет. Бірінші кезекте, соңғы қарыз алушы үшін, оның ішінде мемлекеттік бюджеттен пайыздық ставканы төмендету жолымен ұзақ мерзімді кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Түйінді сөздер: кәсіпкер, субъект, бизнес, шағын кәсіпкерлік, инвестиция, кадр, реформа, жеңіл өнеркәсіп, пайыз, ресурс, несие, тауар, сауда, қарыз, сату,

Шағын кәсіпкерлікті дамытуға кедергі келтіретін неғұрлым күрделі проблемалардың бірі субъектілердің басым бөлігінде меншікті инвестициялық және айналым қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жеткілікті қаржы ресурстарының болмауы болып табылады. Банктер шағын кәсіпкерліктің кепіл қабілеттілігінің төмен болуына байланысты қарыздар бойынша пайыздық ставканы ұлғайту жолымен тәуекелдің құнын кредиттерге ауыстыруға мәжбүр.

Сонымен қатар, шағын бизнес кәсіпорындарының қормен жарактануының жеткіліксіз деңгейі оның еңбек өнімділігінің төмендігінен шағын кәсіпкерлік секторының экономикалық тиімділігін арттыруға ықпал етпейді және негізгі құралдардың кепілдігімен шағын кәсіпкерлікті несиелендіруді тежейді.

Осы себепті бірнеше жыл бойы кәсіпкерлер үшін сауда-делдалдық қызмет жеке қаржы қаражатын жинақтаудың жалғыз қолжетімді әдісі болып қала береді. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің сауда саласындағы тауарларды, қызметтерді сатудан түсетін табысы өздері алған табыстың жалпы көлемінің 60% - нан астамын құрайды [1].

Шағын кәсіпкерлікті дамытуға теріс әсер ететін басқа фактор шағын кәсіпкерлік қызметін реттейтін елдің заңнамасында бар нормалардың жетілмегендігі немесе нақты нормалардың болмауы болып табылады, бұл әкімшілік кедергілердің ұлғаюына әкеп соғады. Шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымының жеткіліксіз үйлестірілуі нарыққа кіру

кезінде сыртқы және ішкі ортадағы барлық контрагенттермен қарым-қатынасты жолға қою және қолдау қажеттігіне байланысты кәсіпкер үлкен шығындарға алып келді. Сыртқы – бұл мемлекеттік органдармен, қаржы-несие ұйымдарымен, жеткізушілермен, тұтынушылармен және бәсекелестермен өзара қарым-қатынас; ішкі-қызмет түрін және ұйымдық-құқықтық нысанын таңдау; қажетті мөлшерде жарғылық капиталды қалыптастыру; кадрларды іріктеу және персоналды басқару; әріптестер командасын іздеу және нарықты білу [2].

Көптеген өңірлерде кәсіпкерлердің біліктілігі мен оларды оқыту проблемалары шешілмей келе жатыр. Инженерлік-техникалық және жұмысшы мамандықтар саласында шағын бизнес үшін білікті кадрлардың тапшылығы байқалады. Осыған байланысты алдыңғы жылдардың тәжірибесі негізінде шағын кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі жұмысты жүйелеу жолымен экономикалық, құқықтық және институционалдық-құрылымдық реформаларды тереңдету қажеттігі неғұрлым өзекті болып табылады.

2017 жылдың екінші жарты жылдығында "Business Resource" медиа-холдингінің талдау департаменті Қазақстан Республикасы Сауда-Өнеркәсіп палатасының тапсырысы бойынша және Еуропалық даму Қайта Құру банкінің BAS бағдарламасының қаржылық қолдауымен Шағын және орта бизнестің қазақстандық секторының ағымдағы жағдайын зерттеуге арналған кешенді әлеуметтік зерттеу жүргізді.

Зерттеу екі кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде Қазақстанның 14 облыс орталығында және Алматы мен Нұрсұлтан қалаларында шағын және орта бизнестің 2 000 өкіліне телефон арқылы сауалнама жүргізілді.

Зерттеудің екінші кезеңі шеңберінде сараптамалық сауалнама жүргізілді, оған 20 респондент қатысты. Сарапшылар әлеуметтік-экономикалық үдерістерді зерттеумен айналысатын зерттеу құрылымдарының, мемлекеттік мекемелердің, кәсіпкерлік қоғамдастықтың мүдделерін білдіретін қоғамдық ұйымдардың өкілдері, шағын, орта және ірі бизнес компанияларының басшылары мен иелері арасынан іріктелді. Сарапшыларға алынған мәліметтерді талқылау ұсынылды.

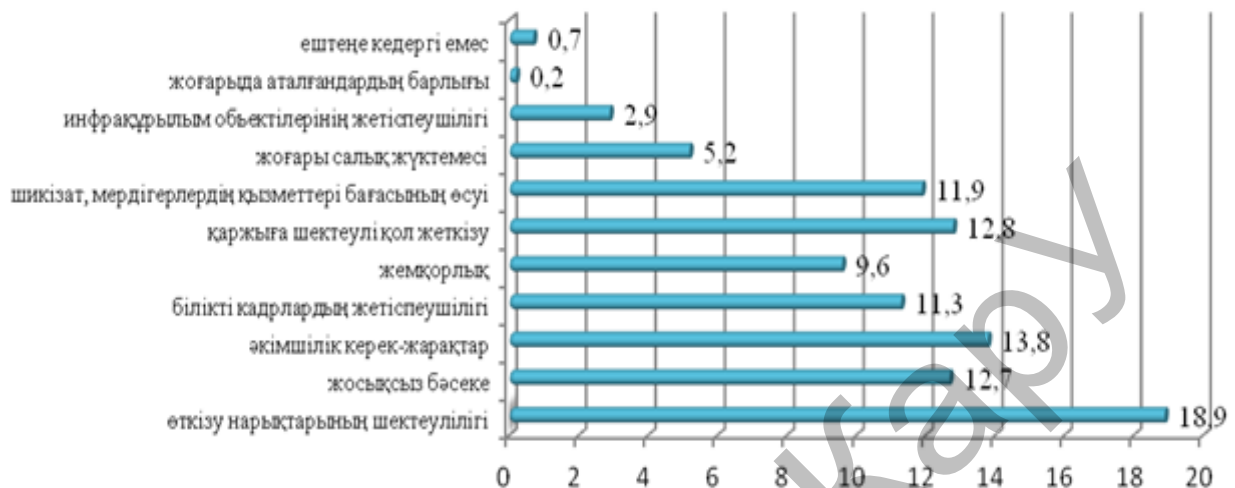
Зерттеудің бірінші кезеңінде келесі деректер алынды. Зерттеуге қатысушылардың көпшілігі (73%) өңірдегі жалпы экономикалық жағдайды оң бағалайды. Кәсіпкерлердің басым көпшілігі (89%) өз бизнесінің жағдайына қанағаттанады. Алматы қаласындағы әрбір бесінші бизнесмен (22%) өз бизнесінің жағдайын қанағаттандырмайды деп санайды.

Сауалнамаға қатысушылардың 1% - дан кем бизнес жағдайын сыни деп санайды. Салалар бөлінісінде жеңіл өнеркәсіп (6%) және жылжымайтын мүлік саласындағы операциялар (4%) сияқты салаларда өз бизнесінің жай-күйін сыни деп санайтын кәсіпкерлердің үлесі анағұрлым жоғары.

Сарапшылардың пікірінше, экономикалық жағдайды жоғары бағалау үшін республика Үкіметінің қаржы-экономикалық дағдарыстың салдарын болдырмау жөніндегі белсенді қызметі, макроэкономикалық көрсеткіштердің ұлғаюы, шикізат салаларындағы қалпына келтіру процестеріне ықпал ететін мұнайға, металдарға және астыққа әлемдік конъюнктураның жақсаруы алғышарттар болып табылады [3].

Зерттеудің әрбір бесінші қатысушысы бизнесті дамытудың негізгі мәселесі ретінде өткізу нарықтарының шектеулігін атады. Оған сауда компаниялары мен қоғамдық тамақтану кәсіпорындары (39%), шаруа қожалықтары (36%), қызмет көрсету саласы (37%) және медициналық мекемелер (37%) басшылары көрсетеді. Дағдарыс салдарынан халықтың сатып алу қабілетінің бір мезгілде төмендеуі кезінде жергілікті нарықтарда импорттық өндіріс тауарларының жоғары шоғырлануы осы проблеманы өзектендіру себептерінің мәнері (сурет

1).

Сурет 1 . Кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін проблемалардың рейтингі, %
Е с к е р т у – Дереккөзі [3]

Сауалнама көрсеткендей, отандық кәсіпкерліктің аса өзекті проблемаларының рейтингіне жосықсыз бәсекелестік (12,7%), әкімшілік кедергілер (13,8%), білікті кадрлардың жетіспеушілігі (11,3%) және сыбайлас жеңілдік (9,6%) кірді.

Сарапшылар жақын болашақта бәсекелестікті күшейту отандық бизнестің басты проблемаларының бірі болады деп келіседі.

Сондай-ақ, шағын және орта бизнестің төмен қаржылық тартымдылығының басты іргелі себебі қаржылық сауаттылықтың әлсіздігі және тиісінше инвестициялық ұсыныстардың төмен сапасы (жобалардың пысықталмауы, стратегиялық жоспарлаудың және ұзақ мерзімді жобаларды іске асырудың нашар тәжірибесі) болып табылады [4].

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Осы бағдарлама шеңберінде ЕДБ жаңа және қолданыстағы кредиттері бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау түрінде қолдау көрсету, ЕДБ банктерінің кредиттеріне кепілдік беру, қажетті өндірістік инфрақұрылымды дамыту, сервистік қызметтер көрсету және кадрларды даярлау және қайта даярлау қарастырылған, сондай-ақ ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге қаржылық және қаржылық емес қолдау көрсетіледі.

Бүгінгі таңда шағын және орта бизнес Қазақстан экономикасын дамытуда негізгі позицияға ие болғанын атап өтуге болады: ол халықты жұмыспен қамту проблемасын шешуге, нарықты отандық тауарлармен және қызметтермен толтыруға, бәсекелестік ортаны қалыптастыруға ықпал етеді. Шағын және орта кәсіпкерлік Қазақстанның экономикалық дамуы мен өркендеуінің тірегі болды.

Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктің экономикалық, әлеуметтік, ғылыми-техникалық мәселерді шешудегі өсу қарқынына қарағанда оның артықшылықтары мен кемшіліктері де бар (кесте).

Сонымен қатар, елдегі шағын бизнестің тиімді дамуын тежейтін белгілі бір проблемалар әлі де орын алып отырғанын атап өту қажет:

- бизнесті құру және жүргізу кезінде кәсіпкерлер ұстануға тиіс күрделі және ашық емес рәсімдер;

- заңнамалық базаның жетілмегендігі, артық лицензиялау, ашық емес лицензиялық жүйе, жағынан реттеудің төмен тиімділігімен қатар әкімшілік кедергілер

- сондай - ақ, заңнаманың бюрократиялық және формальды нормалары бөлігінде артық орын алады;

Қазақстанда шағын және орта бизнестің дамуы қатаң рұқсат беру жүйесімен ғана емес, артық тексерулермен де тежеледі. Сондай-ақ, бақылау-қадағалау органдары жұмысының тиімділігін бағалаудың қазіргі тәжірибесі анықталған бұзушылықтар мен салынған айыппұлдардың санына тікелей байланысты және бұзушылықтардың алдын алуға бағытталмаған.

Кесте 1

Шағын кәсіпкерліктің артықшылықтары мен кемшіліктері, SWOT-талдау

Артықшылықтары	Кемшіліктері
ШК ұйымына үлкен көлемдегі өндіріс пен қызметкерлер саны талап етілмейді	Едәуір жоғары тәуекел деңгейінің нәтижесінде нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Маркетингтік зерттеулер нәтижесінде нақты тұтынушылар апсырмасын өндіру және орындауы	Құқықтық базасының толық жетілмеуіне шетел нарығына шығу ауырлықтары
Қосымша жұмыс орынмен қамтамасыз ету мүмкіндігі, жұмыссыздық деңгейін төмендету, халық әл-ауқатын жоғарылату	Ірі кәсіпорындармен тығыз байланыстың нәтижесіндегі нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Экономикадағы мемлекеттік сектордың төмен пайдалы және шығынды кәсіпорындардың сатып алу немесе жалға алу нәтижесінде босатылуы	Жалға алынған ғимарат үшін төленетін ақының жоғарлануы
Тез аралық қызмет нәтижесіне жету мүмкіндігі бар	
ШК субъектілерін жергілікті нарық сұраныс деңгейін толық білулері	
Салынған қаражаттардың жоғары айналымдылығы	
Қабылданған шешімдерді жүзеге асыру икемділігі мен оперативтілігі	
Е с к е р т у – Дереккөзі [4]	

Осылайша, шағын және орта кәсіпорындардың қызметін мемлекеттік реттеу мен бақылаудың қолданыстағы жүйесі олардың одан әрі дамуы мен өсуіне кедергі келтіреді [5]. Сондықтан Қазақстанда бизнес-ахуалды жақсарту мақсатында мемлекеттік әкімшілендіруді оңтайландыру мәселесі экономикалық өсу және шағын және орта кәсіпкерлікті одан әрі дамыту үшін өте маңызды болып отыр.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мынадай негізгі бағыттар бойынша кәсіпкерлікті тиімді дамыту үшін заңнамалық және институционалдық сипаттағы қолайлы жағдайлар жасау жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Қазақстанда белсенді кәсіпкерлер саны жеткілікті, бірақ оларға экспорттық әлеуеті бар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті жаңа технологияларды игеру үшін ұзақ мерзімді кредиттер мен инвестициялар тартуға нақты көмек көрсету қажет. Бірінші кезекте, соңғы қарыз алушы үшін, оның ішінде мемлекеттік бюджеттен пайыздық ставканы төмендету жолымен ұзақ мерзімді кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Әкімшілік кедергілердің санын қысқарту қажет. Бірінші кезектегі шаралар ретінде лицензиялауға жататын кәсіпкерлік қызмет түрлерінің санын азайту, қызметтер үшін лицензиялық алымдар мен төлемдердің мөлшерін азайту ұсынылады.

Әкімшілік ету жүйесін жетілдіру қажет салық салу. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарына қойылатын міндетті қымбат тұратын аудиторлық тексерулер немесе есептілікке қойылатын талаптар сияқты белгілі бір техникалық талаптарды оңайлатудан басқа, салық ережелерін қолданудағы тұрақтылық пен реттілікке және кәсіпкерлердің осы ережелер туралы көбірек хабардар болуына ұмтылу қажет.

Кәсіпкерлердің лизинг қызметтеріне кең қол жеткізуін қамтамасыз ету (жаңа технологиялық жабдықтар, өндірістік ғимараттар және ұйымдастыру техникасы) [6].

Өз бизнесін сауатты жүргізу үшін кәсіпкерлерді даярлау және қайта даярлау орталықтарының желісін дамыту. Шағын кәсіпкерлікті қолдаудың коммерциялық емес консалтингтік орталықтарын құру қажет.

Отандық өндірісті қолдауға бағытталған нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Сонымен, Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті жүргізудің негізгі мәселелерін анықтадық. Бұл проблемаларды мемлекеттің қатысуынсыз шешу іс жүзінде мүмкін емес, сондықтан жүргізілген талдаудың қорытындысы Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамыту перспективаларын мемлекет белсенді қолдауда екенін растайды. Мемлекеттік қолдау шеңберінде бірқатар бағдарламалар әзірленді және шағын бизнесті дамытуға ықпал ететін бірқатар инфрақұрылым институттары құрылды. Осы бағдарламалардың бағыттары шағын бизнестің қаржылық капиталдың жетіспеушілігі сияқты проблемасын жоюға, сондай-ақ қаржылық емес іс-шаралар бизнесті қалыпты ақпараттық қамтамасыз етуге, сондай-ақ кәсіпкерлердің білім деңгейін арттыруға, бизнесті жүргізу бойынша консультациялар жүргізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда шағын бизнесті дамытудың келесі перспективаларын анықтауға болады:

- бизнесті жеңілдетілген несие мөлшерлемелері бойынша қаржыландыру;
- басым салаларды инвестициялау;
- экспортқа бағдарланған өндірістерді қолдау.
- бизнес инфрақұрылымын дамыту;
- жаңа бизнес-бастамаларды қолдау.

Кәсіпкерлер тарапынан Қазақстанда бизнесті дамыту үшін олардың жобаларға белсенді қатысуы, инновациялық қызметті дамытуға ынтасы мен ұмтылуы талап етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1050 қаулысы

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті.
<https://stat.gov.kz/>

Шендрикова О.О., Елфимова И.Ф. Исследование процессов цифровизации промышленных предприятий // Организатор производства. 2019. Т.27. № 1. С. 16-24.

Толстых Т.О., Шкарупета Е.В., Гамидуллаева Л.А. Подходы к проектированию инновационной экосистемы в условиях цифровизации социально-экономических систем // Формирование цифровой экономики и промышленности: новые вызовы. 2018. С. 117-135.

Сидоров А.И., Ахметсафина Э.С., Султанов А.А. Место малого и среднего предпринимательства в современной экономике // В сборнике: Современное общество,

образование и наука сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции: в 16 частях. – 2015. С.150-152.

Ефимова, О.В. Предпринимательское право: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / О.В. Ефимова, 2016. – 318 с.

Экономиканың цифрлық трансформациясы: технологиялар

Б.С.Тусупбаева¹, А.М. Тұңғышбек², Р.Е.Акашева³

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3 курс студенті

³«Қаржы» мамандығы бойынша 1 курс студенті

darinaika167@mail.ru, tungushbekov.arman@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

³Almaty management university, Алматы

Түйіндеме: "Цифрлық экономика" және "цифрлық трансформация" терминдері әлі нақты анықтамаға ие болмағанына қарамастан, кеңінен қолданысқа енді. Ашық дереккөздерге жүгініп, "цифрлық трансформация" терминінің көптеген анықтамаларын табуға болады: Forrester — цифрлық технологияларды пайдалана отырып, операциялық тиімділік пен икемділікке қол жеткізу; Gartner — құндылықтар жасауға және табыс алуға мүмкіндік беретін бизнес-модель; Deloitte — байланыстардың экспоненциалды өсуі; Altimeter Group — кез келген түйісу нүктесінде клиенттерді тарту. Уақыт өте келе, осы танымал терминнің түсіндірмелері көбірек пайда болады.

Түйінді сөздер: Трансформация, технология, цифрлық экономика, әлем, диджитализация.

Авторлар сандық түрлендірудің анықтамасын технологиялардың нақты жиынтығымен неғұрлым толық байланыстыруға тырысса, соғұрлым олар үлкен тізімге ие болады. Мысалы, Детлеф Ла Гранд сандық түрлендіруді анықтауда әлеуметтік желілер, краудфандинг, краудсорсинг, бұлт технологиясы, мобильді интернет және үлкен деректер технологиясы, жасанды интеллект (AI) және 3D принтерлер, кеңейтілген шындық, тозатын құрылғылар және бастапқы ашық өнімдер туралы айтады. Алайда, бұл тәсілмен жаңа технологиялар пайда болған кезде "цифрлық трансформация" ұғымы нақтыланатыны анық. "Цифрлық трансформация" терминінің мазмұны акт және бизнес дамыған сайын түрленіп, өзгеріп отыруы мүмкін. Осы тұжырымдаманы түсіндірудің эволюциясын байқап, қарастырып көрейік.

"Цифрлық трансформация" терминінің алғашқы мағыналарының бірі — аналогтық мәліметтерден сандыққа ауысу. Ол бүгінде цифрландыру деп аталады.

Кең мағынада цифрландыру процесі жалғасуда және әр мамандыққа әр түрлі екпін көрсетеді. Инженерлер мен әзірлеушілер цифрлық түрлендірудің басты бағыты - негізделген технологиялар деп санайды; бизнес-кеңесшілер басты назар технологияға емес, компанияның стратегиясын қайта қарастыруға бағытталуы керек деп санайды. HR мамандары жаңа ойлау қабілеті бар және цифрлық бизнесті түсінетін адамдарды таңдау міндетін көреді. Демек, сұрақтарға әртүрлі жауаптар пайда болады — құбылыстың мәні неде, ол қашан пайда болды және оны қалай өлшеуге болады деп сараптаған жөн. Менің ойымша, үш көзқарасты да ажыратуға болады.